

ФНИ КП-06-Н50/2)

**Византийските модели и предаването им
в *Учителното евангелие* на Константин Преславски:
корпусен ^{Project} анализ на лексикалните съответствия**

Лора Тасева (ИБЦТ-БАН)

XVII международный съезд славистов, Париж, 25-30.08.2025 г.

Учителното евангелие (УЕ) на Константин Преславски

- Преводно-оригинален корпус, създаден преди 893 г.
- Съдържа 51 слова за неделните дни в годината
- Цялостни преписи – 4:
 - Синодален – ГИМ, Син 262, кр. XI в. или ср. XII в., руски
 - Гилфердингов – РНБ, Гильф. 32, 1286 г., сръбски
 - Виенски – ÖNB, Cod. Slav. 12, от XIV в., сръбски
 - Хилендарски – № 385, 1344 г., сръбски
- Преписи на отделни слова – ок. 20
- Издание – М. Тихова 2012

Значението на УЕ в областта на лексиката

- редки думи и изрази по Синодалния препис (Горский, Невоструев 1859)
- *ant.-hom.* – избрана лексика от Виенския препис (Miklosich 1865)
- лексикланите данни от Горский, Невоструев (Срезневский 1893-1912)
- над 80 лексеми, които не са включени в лексикографските наръчници от XX и XXI в. (Крысько, Мольков 2017)
- *varia* (Gallucci; Жикова; Славова; Brunі; Taseva/Тасева; Dikova/Дикова; Petrov)

Докладът

Фокус върху преводните корелати

Цели

- Да се анализират преводните корелати на фона на корпуса от гръцко-славянски съответствия в паметници от ранната епоха (IX-XI в.)
- Да се открие приносът в обогатяването на лексикалната преводна парадигма в количествен аспект и по отношение на прилаганите подходи

Материал по: **Учителното евангелие на Константин Преславски. Т. 2. Гръцко-старобългарски речник. София, 2024** (Тасева, Котова, Петров, Дикова, Станковска, Митов)

Източници

За славянския текст:

всички пълни преписи: Синодален, Гилфердингов, Виенски, Хилендарски (по Тихова 2012 и дигитални копия)

За гръцките паралели:

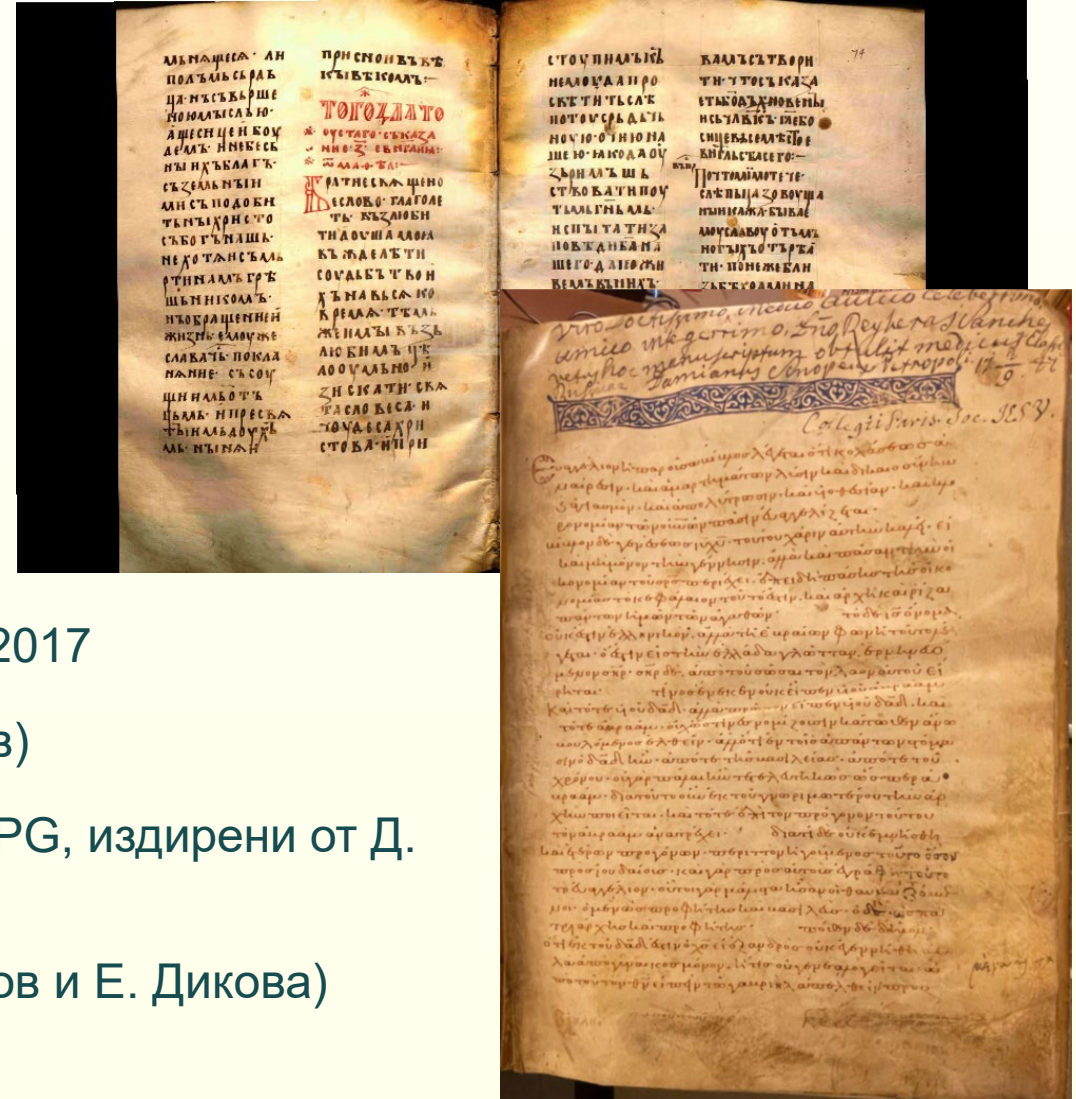
евангелски катени

издание – Cramer 1840-1844 с допълнения от Крысько 2017

ръкописи – над 40 (обработени от Д. Котова и И. Петров)

хомилии на Йоан Златоуст и други църковни отци (ed. PG, издирени от Д. Котова)

библейски книги (цитати, установени главно от Г. Митов и Е. Дикова)

Съпоставителен материал

Slovník jazyka staroslověnského. T. 1-5 (SJS)

Řecko-staroslověnský index. T. 1 (ŘSI)

Гръцко-славянски речници към преводи от ранната епоха:

12pr – Книга на дванадесетте пророци (Златанова 1998)

13GrB – 13 слова на Григорий Богослов (Будилович 1871)

Am – Хроника на Георги Амартол (Истрин 1930)

DekM – Декемврийски служебни минеи (Christians 2001)

DragM – Драготин миней (Христова-Шомова 2018)

Efr – Ефремовска кръмчая (Максимович 2010)

Ez – Книга на пророк Иезекиил (Илиева 2013)

IKn – Илина книга (Крысько и др. 2015)

ProI – Пролог (Крысько и др. 2011)

Структура на изложението

Проучването се ограничава върху **корелатите на думите, започващи с α** (17,4% от целия словник на УЕ)

Резултатите са систематизирани в четири пункта:

1. Вариативност на съответствията
2. Липсващи в SJS гръцки лексеми
3. Незасвидетелствани в SJS славянски съответствия за налични в него гръцки лексеми
4. Иновациите на Константин Преславски в следходната традиция

1. Вариативност на съответствията

- 580 гръцки лексеми започват с α
- имат 1201 славянски съответствия
- 269 еднократно употребени в гръцките източници (няма условия за вариативност на транспонентите)
- 311 гръцки лексеми употребени 2 и повече пъти – предадени с общо 932 различни славянски думи или фрази

съотношение 1 гръцка : 3 славянски

1. Вариативност на съответствията

- **ἀπαλλάτω** (10 + 2var) → 8 различни корелата: **нцѣлнѣтн, отнматн, отѣпоустнѣтн, отлѣтн, свобаждатн, свободнѣтн, кромѣ сътворнѣтн, кромѣ творнѣтн**
- **ἀπαλλάττομαι** (13 + 2var) → още 8 съответствия: **нзбавнѣтн (сѣ^{var}), нзбѣтн, нстрѣбнѣтн сѣ, отѣврѣщн сѣ, проснѣтн сѣ, ращѣтатн сѣ (растатн сѣ^{var}), кромѣ бѣтн**
- **ἀρετή** (22) → 10 различни съответствия: **благволеннѣ^{var}, благонзволеннѣ, добра дѣтѣль, доброволеннѣ, добронзволеннѣ, добро нзволеннѣ, доброразоумнѣ^{var}, дѣтѣль, нзволеннѣ, заповѣдь**

за сравнение в SJS:

- **ἀπαλλάτω** – 11 съответствия, **ἀπαλλάττομαι** – 6; **ἀρετή** – 16 (вкл. 2 преписвачески грешки)

2. Липсващи в SJS гръцки лексеми

- 91 лексеми (15,7% от думите с α в гръцкия словник на УЕ) не са документирани в ῬSI
- Вероятно първата им употреба е именно в УЕ
- Примери: *глаголи* – ἀδρός **ТАЖЬКЪ**, ἀστασίαστος **НЕСВАРЬЛНВЪ**, ἀστεφάνωτος **ΒΕΖ Β'ἘΝΥЦΑ**, ἀτάραχος **ΒΕΖ ΜΛΒΥΙ**; *съществителни* – ἀγορασία **ΚΟΥΠΛΑ**, **ΚΟΥΠΛΕΝΗ**, ἀγωνοθέτης **Β'ἘΝΥЦΕΔΑΤΕΛЬ**, **ΠΟΔΒΗΖΑΤΕΛЬ**, ἀνάκλισις **Β'ἘΖΛ'ἘΓΑΝΗ**, ἀπόπτειρα **НЕСΚΟΥСЪ**; *наречия* – ἀδιορίστως **НЕНΑΡΟΥΨΗ**, ἀκρίτως **ΒΕ-СЖДА**.

3. Незасвидетелствани в SJS славянски съответствия за налични в него гръцки лексеми

3.1. Количествен аспект

- За 244 гръцки лексеми (42% от всички думи с α) УЕ предлага липсващи в SJS славянски съответствия
- 385 нерегистрирани в SJS/ŘSI преводни транспоненти
- Славянският член на опозицията обикновено е засвидетелстван в други текстове, но или за различно гръцко съответствие, или без такова.

3. Незасвидетелствани в SJS славянски съответствия за налични в него гръцки лексеми

3.1. Количествен аспект

Примери:

глаголи – ἀρμόζω **съчетаѣти**, ἀτονέω **нзнемоѣти**, **немоѣньтъ** **бѣити**;
съществителни – ἄλογος **ѡетверѡногъ**, ἀποστολή **сѣльство**, ἄρουρα
ннѡ, ἀσφάλεια **хранѣннѣ**, ἀφανισμός **казъ**, **потрѣблѣннѣ**; *прилагателни*
– ἄριστος **храбръ**, ἄσοφος **грѣбъ**, ἀλιευτικός **ловитѣньтъ**, **ловитѣньтъ**,
рыбарьскъ, ἀφόρητος **везмѣрьньтъ**, **несѣтрѣпѣньньтъ**; *наречия* – ἐν ἄνω
вѣспрь, ἅμα **н сопѣ.**, **ѡгда**, **ѡще**, ἄλλως **ѡще**.

3. Незасвидетелствани в SJS славянски съответствия за налични в него гръцки лексеми

3.1. Словообразователен аспект

От различен корен

ἀνοίγω – УЕ **отъключити** – SJS отворити, отврѣзати, отврѣсти, отрѣшити, отъкрити, разврѣсти, разгънати, отврѣстнѣ [err. затворити, разводити, съказати];

ἄλωσις – УЕ **повоивание, прѣятнѣ и плѣнѣннѣ** – SJS пагоуба, плѣнѣннѣ;

ἀμφιβολία – УЕ **прѣрѣканнѣ** – SJS дѣвѣ помышлѣннѣ, невѣрство.

3. Незасвидетелствани в SJS славянски съответствия за налични в него гръцки лексеми

3.1. Словообразователен аспект

От същия корен

УЕ добавя десетки незасвидетелствани префиксални или суфиксални деривати от засвидетелствани в SJS основи, напр.:

ἀτελεύτητος – УЕ **неконъчанѣмъ** – SJS бесконъчѣнъ, сф. конъць, конъчнна, конъчатн и пр.;

ἀκαταγώνιστος – УЕ **неоудобланѣмъ** – SJS доблъ и непобѣднѣмъ, сф. неоудобъ, неоудобнѣ, неоудобѣнъ.

3. Незасвидетелствани в SJS славянски съответствия за налични в него гръцки лексеми

3.3. Семантичен аспект

Новите корелати в УЕ:

а) Пълни речникови синоними на засвидетелстваните в ĀSI
съответствия:

αἰτιάομαι ‘обвинявам; посочвам за причина’ – УЕ **zazhратh** ‘обвинявам,
подозирам’ – SJS **внновъна творнѣн, вннъна сътворнѣн, вннъна творнѣн, повн
нънъ бѣтн, прѣжде рещн вннж и прѣжде творнѣн вннж** [zazhратh за
καταγινώσκειν Supr, егг. за ὑποψίαν διαπέφευγεν Nom, без гр. Const];

ἄγαμος ‘неженен, неомъжена’ – УЕ **небраучънъ** – SJS **без женѣн, не оженнн сѣ,
не оженнвѣн сѣ, хлакъ, юнота, без мжжа и непосагъшн** [небраучънъ за **ἀνύμφευτος
Nom**].

3. Незасвидетелствани в SJS славянски съответствия за налични в него гръцки лексеми

3.3. Семантичен аспект

Новите корелати в УЕ:

б) Думи, които предават различни значения на гръцката
полисемантична лексема:

ἀκόλαστος ‘необуздан; невъздържан, разпуснат; безнаказан’ – УЕ
любодѣнствѣнъ ↔ SJS лакомъ, лжкавъ, неорѣтомниъ [любодѣнствѣнъ за
luxuriate ‘пищен, развратен’ *Bes^{Sin}*].

3. Незасвидетелствани в SJS славянски съответствия за налични в него гръцки лексеми

3.3. Семантичен аспект

Новите корелати в УЕ:

в) Контекстуални синоними

ἀλλογενής ὁ ‘от друго племе, иноплеменник, чужденец’ – УЕ
Ѡзѡуѡннкѡ – SJS иноплеменьникѡ [Ѡзѡуѡннкѡ за ὁ ἔθνικός Ev];

ἀνθρωπότης ‘човешка природа; човечество; човечност’ – УЕ
плѡтъь – SJS ѡловѡуѡство за ἀνθρωπότης и ѡловѡуѡ за τῆς
ἀνθρωπότητος; ѡловѡуѡскаѡ за τὰ τῆς ἀνθρωπότητος, вѡѡловѡуѡнтѡ
сѡ за ἐν ἀνθρωπότητι [плѡтъь ‘човешка природа’ за κατὰ σάρκα
Apost Supr]

3.3. В семантично отношение

Новите корелати в УЕ:

г) Неточни съответствия

ἀνακεφαλαίω *‘резюмирам, обобщавам’* ≠ **НАΥΗΝΑΤΗ**
(ἀνακεφαλαίουμένος вер. от κεφαλή *‘предна част, начало’*)

ἀτελείητος *‘недовършен, неизпълнен; безкраен, вечен; неумолим, непреклонен’* ≠ **НЕНЗДРЕУЕНЪНЪ** (вер. от ἄρητος)

αἰνίττομαι *‘говоря със загадки’* ≠ **НАΥΑΤΗ** (ἠνίξατο вер. възприето като форма на ἄρχομαι)

4. Иновациите на Константин Преславски в следходната традиция

385-те нови съответствия в УЕ за 244 гръцки лексеми в контекста на дузина паметници, възникнали от IX до XI в.

Само стотина от тези биноми се срещат в девет от тях, напр.:

ἀδελφότης **братство** *DekM*

ἀλίσκομαι **дръжатн** *Efr*

ἄλλομαι **тѣпн** *DekM*

ἀμφιάζω **овлѣпн (сѧ)** *DekM IlKn Am*

ἀναβλύζω **нстауатн** *DekM* (**нстѡунтн** *Prol DragM*)

ἀνάπτω **раждѣпн** *12pr Prol DekM Am*

ἀνδρείος **храврѣ** *Prol Am*

ἄνοια **непазоумнѣ** *Am*

ἀντίδοσις **вѣзданнѣ** *DekM IlKn Am*

ἀντίθεος **вогопротнвѣнѣ** *DekM*

ἀπελάυνω **отѣгоннѣтн** *DekM IlKn Efr Am*
(**отѣгѣнатн** *Prol DekM IlKn*)

ἀπόδειξις **показаннѣ** *12pr Prol DekM Efr Am*

ἀποκαθίστημι **посаднѣтн** *Prol Efr Am*

ἀπορρήγνυμι **отѣврѣпн** *Efr Am*

ἀφανής **непавлѣнѣ** *Ez Efr Am*

ἀχάριστος **непохвалѣнѣ** *Am 13GrB*

Обобщения и заключения

- 91 гръцки думи не се срещат в преведените до УЕ текстове – **въвеждат се за пръв път** техни старобългарски транспоненти.
- За 244 гръцки лексеми (42% от всички думи с α) се използват 385 неотразени в SJS съответствия – **разширяване на преводаческите възможности на лексикално ниво** (богата синонимия, различни славянски корелати за многозначните гръцки лексеми, свободни контекстуални съответствия).
- Контекстуалната обвързаност на част от транспонентите ограничава трайното им утвърждаване в старобългарския книжовен език, но друга част могат да се проследят в преводни текстове не само от Златния век, а и от по-късна епоха.
- Пълното проучване в тази посока би разкрило как и доколко наследството на Константин Преславски в сферата на гръцко-славянските преводни корелати се вписва в традицията и практиката от следходните векове.

Благодаря за вниманието!

